

*Багарадава Таццяна Робертаўна
Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Еўфрасінні Полацкай, Полацк*

**ІДЭЙНА-МАСТАЦКІЯ АСАБЛІВАСЦІ АПОВЕСЦІ
П. СЫЧА «СМЕРЦЬ І САЛАЎІ. ЗАПІСКІ АФІЦЭРА-БЕЛАРУСА З-ПАД МОНТЭ-КАСІНА»**

***Анатацыя.** У артыкуле аналізуецца тэматыка і праблематыка мастацка-дакументальнай аповесці П. Сыча – беларускага аўтара, удзельніка знакавай бітвы пад Монтэ-Касіна. Твор вызначаецца гранічнай аб’ектыўнасцю адлюстравання падзей, якія падаюцца праз прызму пісьменніцкага ўспрымання, не прэтэндуячы, на словах аўтара, на дакладнае дакументальнае адлюстраванне ваеннай кампаніі. Аповесць характарызуецца яскравымі моўнымі сродкамі.*

***Ключавыя словы:** Другая сусветная вайна, антыгітлераўская кааліцыя, альянс, беларусы-заходнікі, гістарычны кантэкст.*

***Abstract.** The article analyzes the themes and problems of the fiction and documentary story by P. Sych, a Belarusian author, participant in the iconic battle of Monte Cassino. The work is determined by the utmost objectivity of reflecting events presented through the prism of a writer’s perception, without claiming, according to the author, to be a clear documentary reflection of the military campaign. The story is characterized by vivid linguistic means.*

***Keywords:** World War II, anti-Hitler coalition, alliance, westernized belarusians, historical context.*

Падзеі Вялікай Айчыннай вайны асветлены ў беларускай літаратуры даволі шырока. Сучасныя даследчыкі сцвярджаюць, што «розныя па жанру і стылю, творы на ваенную тэму надаюць увагу праблеме чалавека і спрабуюць вырашыць яе з філасофскіх <...> і псіха-біяфізічных пазіцый» [1, с. 3]. Тым не менш, спектр тэм мастацкіх тэкстаў, што закраналі ваенную праблематыку, у савецкай літаратуры быў даволі тыповы і рэгламентаваны. Ваенная гісторыя ведае і забароненыя тэмы, якія нельга было асвятляць у літаратурным полі: калабарацыянiзм, знаходжанне на акупаваных тэрыторыях, ваенны палон, інш. Сучасныя даследчыкі падкрэсліваюць цесную знітанасць тэкстаў пра вайну з дзяржаўнай ідэалогіяй: «Што такое “ваенная проза”? Здавалася б, адказ відавочны: раманы, аповесці

і апавяданні пра вайну. Аднак да сямідзесятых гадоў XX стагоддзя ў савецкім літаратурна-журнальным тэрміне “ваенная проза” замацаваўся ў якасці сіноніма “ідэалагічна прымальных” літаратурных твораў пра Вялікую Айчынную вайну» [2] [Пераклад з рускай мовы наш. – Т.Б.].

Да корпусу беларускіх тэкстаў пра вайну далучыліся таксама і тыя аповесці, што ствараліся жыхарамі Заходняй Беларусі (даваеннай Польшчы) і Беластоцчыны (увайшла ў склад Польшчы пасля вайны, у 1945 г.). У прозе пісьменнікаў з гэтых тэрыторый больш адчувальны кантэкст Другой сусветнай, а не толькі Вялікай Айчыннай вайны. Напрыклад, на зыходзе XX ст. у Мінску, у выдавецтве «Мастацкая літаратура» і ў дзяржаўных перыядычных выданнях друкаваліся аповесці тых ветэранаў вайны з нямецкім нацызмам, якія з Заходняй Беларусі рознымі шляхамі трапілі не ў савецкае войска, а ў войскі саюзнікаў па антыгітлераўскай кааліцыі. Так, за межамі СССР ваявалі беларусы-заходнікі з ГУЛАГУ, якіх набіралі ў польскае войска генерала У. Андэрс, што пачало фарміравацца са зняволеных па загадзе ўраду СССР у 1941 г.

Сярод іх быў і паручнік Пётра Сыч (1912 – 1963), аўтар дакументальна-мастацкай аповесці «Смерць і салаўі. Успаміны афіцэра-беларуса з-пад Монтэ-Касіна» (1963, 1964). Ён пачаў журналісцкую кар’еру ў Вільні ў 1930-х гг., спачатку пісаў для газет на польскай мове і два гады вывучаў філасофію ў Віленскім універсітэце. Некаторы час супрацоўнічаў з рэдакцыямі польскіх газет у Вільні. Разам з войскам У. Андэрс аўтар прайшоў праз Іран, Ірак, Сірыю, Палестыну, Егіпет. Акрамя бітвы пад Монтэ-Касіна, браў удзел у ваенных аперацыях за Анголу і Балонію. Супрацоўнічаў з часопісам «Беларус на чужыне». Жыў ў Заходняй Германіі, у Мюнхене.

У пачатку 1960-х гг., за некалькі гадоў за свайго сыходу, П. Сыч пачаў пісаць мемуары пра беларускіх салдат, што бралі ўдзел у бітве пад Монтэ-Касіна. Па розных ацэнках у гэтай ваеннай кампаніі ўдзельнічала каля тысячы – дзвюх тысяч беларусаў, а забіта было каля двухсот – двухсот пяцідзесяці. Аповесць друкавалася часткамі ў мюнхенскім беларускім часопісе «Бацькаўшчына» ў 1963 – 1964 гг. Тым не менш, кніга П. Сыча не была цалкам скончана, бо нечакана ён пайшоў з жыцця ва ўзросце пяцідзесяці аднаго года. Праз некалькі год пасля смерці аўтара яго жонка Эльза Сыч падрыхтавала рукапіс і змагла выдаць твор асобнай кнігай.

Бітва пад Монтэ-Касіна звязана з вызваленнем «вечнага горада», сталіцы Італіі – Рыма. П. Сыч – ветэран Другой сусветнай, быў чатыры разы паранены, адзначаны брытанскімі і польскімі ўзнагародамі, у тым ліку – Крыжам Монтэ-Касіна (вядома, што ў 2-м польскім корпусе генерала У. Андэрс было каля 30% беларусаў).

У прадмове да твора грамадскі і палітычны дзеяч В. Жук-Грышкевіч, доктар філалагічных навук, прафесар Атаўскага ўніверсітэта спавядліва падкрэслівае, што беларуская літаратура шмат увагі надавала апісанню бітваў Вялікай Айчыннай вайны. Аднак, па словах даследчыка, «па-першае, там няма апісання вялікіх бітваў, а прадстаўлены пераважна партызанскія баі; па-другое – усё савецкае творства падпарадкавана накінутаму згары шаблону сацрэалізму, таму творы маюць у сабе шмат штучнага» [3].

Мемуарная літаратура прэтэндуе на ролю найбольш аб'ектыўнай крыніцы пры адлюстраванні ваенных падзей. Антытэза назвы «Смерць і салаўі» яскрава паказвае недарэчнасць вайны ў перыяд росквіту вясны, мая і салаўіных спеваў. Парадаксальнасць і трагізм сітуацыі абумоўлены яшчэ і тым, што маладыя салдаты хоць змагаліся супраць Гітлера, але ішлі на смерць не за сваю радзіму, а за чужую краіну.

Кніга пазначаны глыбокім псіхалагізмам. У цывілізаванай Еўропе, у стагоддзе навукowych дасягненняў і тэхнічнага прагрэсу мела месца адна з самых крываваых і жорсткіх бітваў Другой сусветнай вайны, якая ў вялікай колькасці забрала маладыя жыцці салдат. Бітва пры Монтэ-Касіна адбылася 18 мая 1944 г. Кніга мае аўтарскую прадмову. Прадчуваючы хуткі сыход, П. Сыч адзначаў: «Спрабую напісаць крыху ўспамінаў з тых цяжкіх часоў, калі і беларусы шчодро абмылі сваёй крывёй шурпатыя, дзікія горы каля манастыра Монтэ-Касіна. Не будзе гэта гісторыя, бо няма ні дакументаў, ні магчымасцяў, ні амбіцыяў, ні часу, а проста ўспаміны аб тых, каго знаў, аб тым, што ведаў, бачыў і перажыў» [3].

Беларусам у складзе корпусу генерала У. Андэrsa выпала складаная місія – штурм непэраломнай падвойнай абарончай лініі, бо для ўзяцця Рыма трэба было спачатку захапіць Монтэ-Касіна. Падкрэсліваючы трагізм і складанасць сітуацыі, аўтар пісаў: «Мы таксама ведалі, што перад намі гэтыя страшныя горы штурмавалі амерыканцы, ангельцы, новазеландцы, французы і індусы» [3]. Арэна бою знаходзілася пад абстрэлам з чатырох бакоў, была замініравана, мела замаскіраваныя бункеры. П. Сыч піша пра рашучае змаганне амерыканцаў і французаў, а таксама іх шматлікія чалавечыя страты. Падкрэслена дэталізуючы момант адпраўкі ў бой амерыканскіх салдат, аўтар акцэнтуюе ўвагу, што тыя перад смерцю бяспечна жуюць гуму. У выкарыстаным антытэзным моманце бачыцца слаўтая амерыканская разняволенасць, абмежаваная аднак жорсткімі ваеннымі абставінамі. Цікавым падаецца той факт, што афіцэры гінулі ў значна большай колькасці, бо вымушаны былі падаваць прыклад салдатам.

П. Сыч – адзін з першых аўтараў, які робіць акцэнт на адметнасцях нацыянальнай прыналежнасці ўдзельнікаў ваеннай аперацыі: амерыканцы, як адзначалася,

жуюць гуму і гінуць па-спартанску, туркі ідуць у бой з нажамі ў зубях, у змаганні славян прысутнічае рамантызм. Шматнацыянальныя славяне спяваюць песні: польскія, украінскія, беларускія. Спевы выступаюць яшчэ і паказчыкам унутранага стану салдат: па словах пісьменніка, у іх «весьляосць мяшалася з сумам, меланхолія – з бадзёрасцю, туга – з надзеяй» [3]. Таксама ў творы паказаны каларытныя асаблівасці маўлення салдат, ужыванне імі нацыянальных прыказак.

Савецкая прапаганда ганьбіла корпус У. Андэрс і 2-гі корпус нібыта за тое, што для яго салдат пасля знаходжання па-за межамі Савецкага Саюза не было вялікай патрэбы змагацца самааддана. Тым не менш, П. Сыч падкрэслівае, што ў выніку палітычных гульняў войска панесла жахлівыя чалавечыя страты, пасля чаго карпусы перафармавалі. Эвакуацыя праз умовы надвор'я была амаль немагчымая, таму часта з цэлага батальёна салдат у жывых заставаўся толькі адзін узвод. Славяне ў войску наіўна спадзяваліся, што коштам крывавых ахвяр саюзнікі ацэняць іх намаганні, бо інакш удзел у гэтай ваеннай кампаніі губляў усялякі сэнс.

Аўтар у якасці своеасаблівай прэамбулы да пачатку складанай крывавай ваеннай аперацыі з жорсткім фіналам ужывае выраз са шматкроп'ем «temento mori...» (памятай пра смерць). Трагізм сітуацыі падкрэсліваюць і супрацьпастаўляльныя малюнкі аліўкавага ляска, «разбушаванай італьянскай вясны, пунсовых макаў і звар'яцелых салаўёў» [3] на фоне грознага манастыра Монтэ-Касіна, які патанае ў пыле і дыме ад некалькіх сотняў тон скінутага жалеза; алавянага граду ад зброі і вясновага салаўінага канцэрта; парадаксальнай ролі сонца – «сонца дае жыццё, – у той час для нас сонца азначала смерць» [3]. У творы прысутнічаюць дэталі, якія абвастраюць абстаноўку, служачы своеасаблівым каталізатарам падзей: *каляровыя эпітэты* (карункавыя сінія горы на фоне крывава-чырвонага неба), адмысловыя *метафары* (агнёвы хрост; крывавая ванна; сонца, як кроў, спывае з гары; алавяны град; пякельны кацёл; пекла агню; зямля дрыжыць; равуць чэрці; сапёры – мурашкі вайны), *параўнанні* (бамбавозы, як каровы; генерал Ліс пабег, як вавёрка; кананада пад Барадзіно, як мініяцюра; праціўнік ляціць з дрэва, як спелы яблык; зямля, як лермантаўская царыца Тамара; даліна, як гаршок з гуляшом), *гукі і гукаперайманні* (гул самалётаў, разрывы гранат, стрэлы, воплескі, свіст, салаўіныя спевы, крык дзікіх гусей), *клічныя сказы* (Колькі ж тут макаў! А колькі ж тут салаўёў!..). Не ўяўляючы пасляваеннай будучыні, думаючы пра вольную Беларусь і перамогу справядлівасці, П. Сыч уплятае ў трагічную канву твора згадку пра гумарыстычны дэкрэт для салаўёў, якія мусяць спяваць толькі ў зімовыя месяцы, не бянтэжачы людзей вясновай парой.

У апісанні карціны бою прысутнічаюць пераканаўчы рэалізм і натуралізм: адзін з салдат дзеля выжывання аблажыў сябе трупамі папярэдне забітых індусаў; смяротна паранены ў живот капітан, падтрымліваючы рукой уласныя вантробы,

думае пра ежу і вяртанне назад свайго залатога гадзінніка. Гэты рэалізм пастаянна мяжуе з аўтарскімі філасофскімі разважаньнямі наконт жыцця і смерці, недарэчнасці і хісткасці чалавечага існавання. П. Сыч уздымае нерытарычнае пытанне пра памылкі і пралікі камандавання, падкрэсліваючы, што далёка не апошняю ролю на вайне адыгрывае чалавечы фактар, стрыманасць і халодная галава: пасля фатальнай памылкі камандзіра палка, які паблытаў каардынаты і ўжыў цяжкую артылерыю, паводле параўнання аўтара, «у цеснай даліне, як у гаршку, застаўся гуляш, або, лепш кажучы, татарскі бэфштэк» [3]. Вынікам сталі сотні забітых салдат альянскага войска з аднолькавай датай смерці на магільных крыжах. Зноў для трапнай ацэнкі недарэчнай сітуацыі П. Сыч уводзіць у канву твора крылаты выраз, які належыць пярэ францускага журналіста Р. Доржэlesa «*drôle de guerre...*» (дзівосы вайны).

Праз размову салдат у перыяд паміж баямі, выкарыстоўваючы падкрэслена жартоўную форму і каларыт украінскай гаворкі, пісьменнік смела закранае палітычную сітуацыю, звязаную з тагачасным савецкім кіраўніцтвам, фактычна, ставячы на адну прыступку фігуры Гітлера і Сталіна: «— А скажэце, панэ, ці як мы спусцім штаны з Гітлера, пойдзем абразаць вусы Сталіну? — Што ты, Грыць, Сталін жа наш саюзнік... — Чорта яму ў жывот такому саюзніку. Дай яго сэрпягова смерць!» [3]. Укладаючы ў вусны карэннага ўкраінца Грыца расповед пра трагічныя падзеі, П. Сыч не абыходзіць увагай і неадназначную вінніцкую справу — тэму знішчэння савецкімі карнымі органамі ўкраінцаў у горадзе Вінніца, якіх расстрэльвалі і закопвалі ў парку культуры і адпачынку. Усяго было знішчана дзевяць тысяч чатырыста трыццаць дзевяць чалавек, сярод якіх было сто шэсцьдзесят дзевяць жанчын. Пасля пад лозунгам «Производительно работать — культурно отдыхать!», які вісеў у гэтым парку, несвядомыя дзеці забітых весяліліся і гушталіся на арэлях. У тысяча дзевяцьсот сорок трэцім годзе міжнародная камісія вяла расследаванні па гэтай справе.

Смерцю Грыца заканчваецца абарванае апавяданне аўтара пра падзеі пад Монтэ-Касіна. Апошняю фазу падзей П. Сыч не паспеў апісаць, але В. Жук-Грышкевіч у фінале да твора ўзнаўляе храналогію ваеннай кампаніі, канстатуе, што самую складаную фазу баёў пісьменнік паспеў узнавіць і аўтарскаму апаведу не хапае толькі заканчэння. З напісанага вынікае, што Монтэ-Касіна было занята салдатамі альянсу 18 мая 1944 г.

Такім чынам, мастацка-дакументальная аповесць П. Сыча «Смерць і салаўі. Успаміны афіцэра-беларуса з-пад Монтэ-Касіна» стала адным з першых рэалістычных аповедаў пра знакавую ваенную кампанію, у якой ракурс падзей быў паддзены праз прызму менавіта не Вялікай Айчыннай, а Другой сусветнай вайны. Твор

адрозніваюць рэалізм і аб'ектыўнасць адлюстравання сітуацыі, ужыванне шматлікіх яскравых вобразных сродкаў. П. Сыч, з'яўляючыся відавочцам трагічных падзей пад Монтэ-Касіна, здолеў перадаць атмасферу вайны, свае стаўленні да палітычнай сітуацыі, аб'ектыўна адлюстраваць гістарычны кантэкст.

ЛІТАРАТУРА

1. Данільчык, А. А. Канцэпцыя чалавека ў беларускай і італьянскай ваеннай прозе : дыс. ... канд. філал. навук : 10.01.01, 10.01.03 / А. А. Данільчык. – Мінск, 2002. – 109 с.
2. Горбачёв, А. Ю. Военная тема в прозе 1940 – 1990-х годов [Электронный ресурс] / А. Ю. Горбачёв // Инфоградия. – 2017. – Режим доступа: <https://www.bsu.by/Cache/pdf/219533.pdf>. – Дата доступа: 22.04.2024.
3. Сыч, П. Смерць і салаўі. Успаміны афіцэра-беларуса з-пад Монтэ-Касіна [Электронны рэсурс] / П. Сыч // Беларуская палічка. – Режим доступа : https://knihi.com/Piotra_Syc/Smierc_i_salauji_Uspaminy_aficera-Bielarusa_spad_Monte-Kasyno.html. – Дата доступа: 22.04.2024.